

A mohácsi vész egy cseh krónikában.

1926-ban, a négyszázadik évforduló alkalmával, a Magyar Történelmi Társulat megbízása folytán megírtam a mohácsi csata történetét.¹ Igyekeztem ugyan minden valamirevaló forrást felkutatni és felhasználni, de mindamellett ezt a dolgozatot is utólérte a határidőhöz kötött munkák közös sorsa; az tudniillik, hogy egyik vagy másik kútffő áttanulmányozása és feldolgozása, időhiányában elmarad.

Igy történt, hogy kimaradt a forrásművek hosszú sorából a cseh *Bartos író* „Prága krónikája, 1524—1530.“ című könyve, amelyre az elmúlt évben figyelmeztetett Dr. Gombos Albin, átadván egyúttal a krónika minket közelebből érdeklő (mert a mohácsi vészt tárgyaló) részének magyar fordítását. Úgyancsak ő állította össze a krónikás személyére vonatkozó, valamint a bibliográfiai adatokat is. Mivel pedig ugyanakkor felhatalmazott arra, hogy mindezt a Hadtörténelmi Közlemények számára feldolgozhassam: felhasználtam Bartos nálunk eddigelé nem közölt adatait, 8 évvel ezelőtt megjelent tanulmányom némi kiegészítésül.

*

Bartos krónikáját két kéziratból adta ki K. I. Erben, Prágában, 1851-ben. 360 oldalból áll és 37 fejezetre oszlik. Prága történetének keretében, mindenik fejezetben találunk Magyarországra vonatkozó részleteket is.

A krónika szerzőjének nevét sokáig nem tudták maguk a cseh történetírók se. Balbin szerint Burjan lett volna,² de ugyanő más helyen Bartost nevezi meg szerzőül.³ Balbinnak Burjanra vonatkozó fejtegetéseit megcáfolta Palacky⁴ és bár Bartos szerzői mivoltában eleinte kételkedett, később, mert a krónika 196. lapján „En Bartos író“ olvasható, az utóbbinak tulajdonította a munkát.⁵

Balbin azt állította, hogy Bartos a cseh huszita testvérek

¹ *Mohácsi Emlékkönyv*: 195—276. l.

² *Bohemia docta*: II. 353. l.

³ U. o. 254. l.

⁴ *Würdigung der alten böhmischen Geschichtschreibung*: 264. l.

⁵ U. o. 265., 266. l.

között élt, de ez nem helytálló. Annyi azonban bizonyos, hogy nagy tisztelője volt Erasmusnak és Luthernek.

A szerző 1530-ban kezdte írni a krónikát, de 1534-ben még nem fejezhette be, ami abból tűnik ki, hogy megemlékszik Hlavsa Jánosnak ebben az évben történt haláláról.

Legelőször a „Scriptores rerum Bohemicarum” című kiadványban⁶ van szó erről a munkáról: „Lásd erről a prágai krónikát ártatlan emberek megkínzásáról.” Azóta idézte: Lodercker Péter,⁷ Pontan György,⁸ Wegiersky Ádám,⁹ Komensky Ámos,¹⁰ Buchholz,¹¹ Jungmann József és Thomka Vencel.¹²

A két eredeti kézirat a prágai császári nyilvános könyvtárban van: a korábbi a XVI. század második feléből való, a későbbi 1601-ben készült. Minthogy a kéziratok egyes helyein törlések és hiányok mutatkoznak, a kiadó mindkét kéziratot felhasználta a teljes szöveg összeállításánál.

Lássuk már most a VII. fejezetnek¹³ a mohácsi vészről szóló részét:

„Abban az időben a török ellenség nagyon megkárostitotta a magyar földet és erővel bevette Belgrád várát, mely annak szomszédságában van. Midőn pedig ezzel nem elégedett meg, elhatározta, hogy Budára tart. Lajos király felismervén a nagy veszedelmet, követeket küldött Csehországba; írt, kérte és egyszer követelte is az összes rendektől, sőt (mi lehet ennél siralmasabb?) az Istenre kérte őket, hogy küldjenek neki segítőcsapatokat.”

„Azonban a csehek és főképen Leo úr, valamint más országos bírák, a körülbeliékkal és a prágaiakkal, nyilvános gyűlésiükre hivatkoztak, hogy majd ott vitatják meg először a dolgot. Mások, mint Boleszláv vidékének összes urai és lovagjai, nem várván be a gyűlést, bár személyesen nem vonultak hadba, jelentékeny pénzsegélyt adtak és felhatalmazták a kancellár urat, hogy zsoldosokat gyűjtsön és veliük, valamint a maguk embereivel, alig két hét múlva a prágaiak után mentek az Óvárhoz. Meghallván itt a királyról szóló gyászos hírt — melyről alább írunk — visszafordultak. Indrich személyesen szintén nem vonult ki Rozsmerkből, hanem néhány száz fegyverest küldött maga helyett. Azonban Jakoubek úr, az alkamarás, a király akaratából kivonult a következő városokkal: Zsateccel, Lounssal, Kadannal.

⁶ III. 445. l.

⁷ Historia Pragensis: IV. 21. l.

⁸ Bohemia Pia. Frankfurt, 1608.

⁹ Systema histor. chronol. eccles. 1652.

¹⁰ Oprotivenstvi cirkve.

¹¹ Geschichte Ferdinands IV.

¹² Časopis Mus. 1844.

¹³ 222—326. l.

Mosttal, Taborral és még néhányval, nem messze Budától — sokak híradása szerint 25 mérföldnyire — a Mohács városkához közel levő török hadak elé!”

„Bár a prágaiak gúnyolták ezeket, akik útrakeltek, mégis bizonyos ürüggyel utánuk mentek s velük a pilseniek, berounstiak, slaustiak, litomericiek, melniciek, ustiak és még néhányan eljutottak Budától tíz mérföldnyire; ott megállapodtak és tovább nem mentek, lévén hozzá elég idejük: nem azért, mintha tovább nem vonulhattak volna, de úgy vonultak, hogy oda ne érkezzenek. Mert hát elindultak Prágából Sz. Jakab után való negyedik napon,¹⁴ szombaton, amint azt mindenki tudja. Azonban a király iránt érzett lelketlenség és nembánomság sugallta nekik,¹⁵ tudniillik azoknak, akik a főhatalmat kezükben tartották, de nem azoknak, akiknek kötelességük volt a kapitányok parancsait teljesíteni.“

„Ebben bizonyos Pasztucha Jánosnak (aki fiatal korában marhát őrzött s így méltán kapta a nevét) és Blazseknek, prágai szomszédoknak, nagy részük van, mert ők lettek a prágaiaknak, valamint más városok zsoldosainak és főképen ezen hadjáratnak kapitányai és parancsnokai. Amint a fennebb említett városkához értek,^{15a} a kapitányok a király katonái közé mentek. Pasztucha ezekkel a szavakkal tett jelentést a királynak: hogy ő prágai úr és segítségére jött ő felségének, amaz emberekkel, bár elég dolga van más ügyekkel. Azután azt kérdezte a királytól, hogy hova vonuljon. Meghallván ezt a király, csodálkozott a gúnyos és valóban bolondos kérdésem, azután azt felelte, hogy csak a hadsereghez vonulhatnak. Pasztucha 'meghallgatta a királyt, de nem teljesítette parancsát, hanem visszatért övéihez, de meg se mozdult velük.“

„Ezalatt a király mellett levő csehek azt hitték, hogy a prágaiak másokkal együtt a király segítségére érkeznek, azt tanácsolták, hogy addig ne bocsátkozzék harcba, amíg azok meg nem érkeztek. Meghallván ezt a király, eleget akart tenni a tanácsnak. Azonban a magyar urak és más magyar csapatok rászóltak a csehekre, hogy kezdjék meg a csatát s ha ezt nem teszik, akkor ők (a magyarok) velük (a csehekkal) kelnek harcba. Ugy is történt, hogy nemsokára megkezdődött a törökkel való harc és küzdelem. Azonban a magyarok szintén nagy vereséget szenvedtek ebben a csatában: megkínóztatnak és néhány püspökkel fogságba kerültek, úgy mint az az esztergomi püspök, magyar kancellár. bár még a csata előtt otthagyták a sereget. Sok ember híradása szerint a török seregben kétszer százezer harcos volt s így a törökök nagyon

¹⁴ Július 28.

¹⁵ hogy késedelmeskedjenek.

^{15a} Ez nem lehet Mohács, mert ha odáig jutottak, akkor nem kétek el.

felülmulták a királyi harcosok kisebb számát. Ez az ütközet történt 1526-ban, szerdán, Sz. János lefejezésének napján;¹⁶ történt pedig az Isten végtelen rendelkezéséből, a törökök nagy gyorsaságával és a király embereinek vigyázatlanaságából s midőn a királyi hadakban levő sok kiváló cseh és mások, szegények és gazdagok, legyilkoltattak és fogságba kerültek.

„Az az esztergomi érsek, aki azelőtt váci püspök volt, ebben a csatában a vele ismeretségben levő török császár akaratából, áruló létére, csúfosan lefejeztetett s így a török császárnak tett szolgálatai fejében utólérte őt a kellő bosszú.”

„Mielőtt a csata megkezdődött volna, észrevette a király, hogy emberei között a törökkel szemben nincs egyetértés s így reménye se volt a győzelemhez, azért néhány katonájával sértetlenül elmenekült. Csehországban mindenféle hírek keringtek róla. Egyesek azt mondták, hogy elpusztult, mások erősítették, hogy életben maradt a menekülő huszárak között. Ez tartott néhány hétig; csak aztán döntötte meg a híreszteléseket bizonyos *Certye*¹⁷ nevű úrnak és a király kedvelt emberének híradása: hogy midőn a király vele együtt egy mocsáron keresztül menekült, akkor véletlen szerencsétlenség következtében a király, nem tudván kijutni a mocsárból, lováról, amelyen ült, a mocsárba esett és megfúlt. Valamennyien, akik vele menekültek, jobban remegtek mint a király és csak azon voltak, hogy az ellenség elől menekülhessenek, mert már beállott az éj. Ennélfogva kevés cseh tért vissza hazájába ebből a csatából. A királynak illetően való elpusztulását megerősítette Mária királyné a cseh urak gyűléséhez intézett levelében és György brandenburgi örgróf és az a követség, mely Sz. Havel táján a királyné érdekében jelent meg a prágai várban; utoljára pedig Ferdinánd osztrák herceg, Lajos király barátja és sógora (aki trónkövetelőként lépett fel, mert Csehország királya akart lenni).“

„A csata után egyesek megtalálták a helyet, kihúzták az iszaptól a király testét és egy domb tövében eltemették. Néhány hét múlva azonban kiásták¹⁸ és Székesfehérvárra vitték a királyi sírboltba. Nemsokára mindszentek napján összejöttek a magyarok és eltemették őt;¹⁹ alig telt el 24 óra, máris királyukká választották és koronázták János István erdélyi vajdát. Azonban Buda polgárai nagyon félték a töröktől; sokan elhagyták a várost, otthagyván a zsidókat. Néhány nap múlva a törökök bevonultak Budára,²⁰ elfoglalták

¹⁶ Augusztus 29.

¹⁷ Ebben kétségtelenül a *Cetriz* név elferdített alakját kell látnunk.

¹⁸ Október 15. körül.

¹⁹ November 9-én.

²⁰ Ez szeptember 12-én történt.

és felgyújtották a várost s majdnem valamennyi zsidót felkoncolták; Pest városát is felperzselték és más gazságokat is vittek véghez.“

„Rosszul gondoskodtak a csehek a királyról. Mert, amint mondtuk, egyesek segítségére voltak ugyan, de mások nem: jöllehet a prágaiak mások után útrakeltek és más városok is csatlakoztak hozzájuk, eljutottak Budától a fentemlített helyig, de ott megállottak, tovább nem mentek, míg a szerencsétlen csatának vége nem lett. Ebből az a komoly tanulság szűrhető le, hogy Lajos király szerencsétlenségének, a török megerősödésének és Magyarországba való befeszkelésének nem volt más oka, mint a prágaiak egyenetlenkedése. Mielőtt ez kitört volna, a prágaiak s részben a főurak is békésen egyesültek, különösen Leo úr s vele együtt más bírák azon voltak, hogy útközben segítsék egymást. Midőn azonban az erő már a kezükben volt, nemcsak Prágában, hanem az urak és a lovagok rendjében is, egymás ellen fordultak s ebből nagy egyenetlenség és hallatlan gyűlölet keletkezett.“

*

Eddig tart Bartos krónikájának a mohácsi vészről szóló része.

Maga az író nem volt jelen a csatában: a katasztrófáról tehát csak a menekültek elbeszéléséből értesülhetett. De nem örökölte meg a tőlük hallott részleteket, mert ez már nagyon messzire térítette volna Prága történetétől. Leírása ennél fogva csak a Csehországból útrakelt segítőhadakról, továbbá Lajos király haláláról szól.

Vizsgáljuk már most meg, hogy mennyivel járul eddigi ismereteink kibővítéséhez.

Kétségtelen, hogy az 1526-i háború merőben készületlenül találta Magyarországot, noha legalább is félesztendeje lett volna a felkészülésre. A szerencsétlen király fűtől-fától kért segítséget, de hiába volt minden erőlködése, mert az elszalasztott drága időt sehogyan se lehetett visszahozni, az utolsó napokban, sőt órákban, megnyilvánult ideges ide-oda kapkodással.

Csehország királya is lévén, nagyon természetes, hogy onnan is támogatást sürgetett. Kapott is, de nem annyit, amennyi a török és a magyar haderő közötti aránytalanságot elűntethette volna.

Meglehetősen valószínűséggel állíthatjuk, hogy a Mohács alatt összegyűlt s a csata napjáig 24—25 ezer főre szaporodott királyi sereg egyharmada, horvát, lengyel, német, cseh, morva, olasz és spanyol zsoldosokból, nagyjából gyalogságból állott.

Cseh nem sok volt benne, mert a több kisebb-nagyobb csoportban elindult cseh és morva segítőcsapatok javarésze még útban volt s a csata napján Győr és Székesfehérvár,²¹ némelyek szerint Székesfehérvár és Veszprém tájáig²² jutott, vagyis elkésett a sorsdöntő viadaltól.

Bartos leírásából az tűnik ki, hogy Csehországban korántsem volt egyetértés a királynak nyújtandó támogatás dolgában. Akartak is segíteni rajta, meg nem is. Gyors cselekvés helyett ott is — akárcsak minálunk Magyarországon — csupán tanácskoztak és vitatkoztak az urak. Végül mégis csak útrakelt több jókora csapat s kisebb részüik — mint már említettük — még a csata előtt eljutott a király táborába.

A többi csapat, vagy legalább is egy része, a krónikás állítása szerint, szántsándékkal késett el. Bartos a csatában résztvettek híradásaiból kölcsönözte ezt a vádat, amely — úgy látszik — közkezen forgott s alkalmasint lehetett is valami alapja. Mindamellet, az igazság érdekében, vizsgáljuk meg, vajjon eljuthattak volna-e még idején Mohácsra a szóban forgó segítőhadak?

Nem ismerjük a közbenső állomásokat, tehát az út pontos irányát se, mert erről nem szól a krónikás. Azonban az elgondolható legrövidebb irányban haladva is, Prága és Mohács között *legalább* 700 kilométer a távolság. Ha már most — augusztus 29-ét kihagyva a számításból — némi valószínűséggel 27 menet- és 5 pihenőnapot veszünk alapul, akkor arra az eredményre jutunk, hogy a Prágából elindult csapatoknak naponta átlag 26 kilométernyi utat kellett volna megjárniok. Mivel ezek a városi csapatok legnagyobbbrészt gyalogosok voltak s aligha lehettek ilyen hosszú úthoz szokva: ez a teljesítmény nagyon nagynek látszik.

Úgy látszik tehát, hogy kettős hiba történt: megkéstek az indulással és nagyon lassan is cammogtak a csapatok.

Bartos azzal is igyekszik hihetőbbé tenni a szándékos késés vádját, hogy a lemaradás főokozóit is megnevezi, egy bizonyos Pasztucha nevű ex-csordás és Blazsek nevű barátja személyében. Ezek ugyanis, csapataikat megelőzve, elmentek Lajos király táborába, hogy útasítást kérjenek tőle; ámde a kapott parancsot nem teljesítették, hanem övéikhez visszatérve, tétlenül vesztegeltek. Kár, hogy a szűkszavú krónikás itt se mondja meg, hogy honnan és mikor mentek előre a királyhoz, pedig ez is érdekes volna tudni.

Nagyon valószínű, Bartosnak az az állítása, hogy a magyar sereghez már korábban megérkezett csehek,

²¹ *Acta Tomiciana*: VIII. 252. l.

²² *Ortvay*: A mohácsi csata elvesztésének okai és következményei. 38. l.

a többi segítőcsapat bevárására akarták rávenni a királyt. Ez kétségtelenül nagyon okos tanács volt, amelyet mindazok a magyarok is állandóan hangoztattak, akik józanul bírálták meg a helyzetet s a Zápolyai János és Frangepán Kristóf hadainak megérkezése előtt vívandó harcból nagy veszedelmet jósoltak. Tudjuk, hogy milyen áldatlan, éppen csak hogy tettelegességgé nem fajult veszekedés folyt a király táborában a csata előtti napokban s mint torkolta le a lármás és erőszakos ellenzék, magát a helyesen gondolkodó, de akaratát végrehajtani nem tudó Tomoryt is. Elhihetjük tehát, hogy ez a zajos és kíméletlen többség felkoncolással fenyegette a csehekét is, ha megütközés ellen mernek nyilatkozni.

Határozottan téves azonban a krónikásnak az az állítása, hogy az esztergomi érsek (Szalkay László) s a kancellár (Brodarics István) török fogságba jutott, bárha még a megütközés előtt otthagya a sereget mindakettő. Tudjuk, hogy mindkettő résztvett a csatában, de Szalkay elesett, Brodarics pedig megmenekült. Az a főpap, aki még a végzetes nap előtt visszatért Budára, Várday Pál egri püspök volt, de ő se esett foglyul. Még kevésbé igaz a Szalkay árulásáról költött hír.

A király haláláról szóló leírás megerősíti azt, amit annakidején részletesen kifejtettem, hogy tudniillik II. Lajos nem a Csele-patakba, hanem annak torkolata alatt, a Duna előntött árterébe fulladt.²³ Mint az idézett helyen felsoroltam, forrásainkban csak mocsárról, ingoványról, Dunaágról (sőt tóról is) van szó, de patak (rivus, rivulus) egyetlen egykorú leírásban se fordul elő.

A Duna sodra idők folyamán többször változtatta a helyét; most a jobb part közelében van s erősen mossa és bomlasztja is azt, éppen a Csele-patak torkolata táján, úgy hogy az a hely, ahol a király szerencsétlenül járt, manapság már a Duna medrében van. A folyamnak itt említett kanyarulata még a XVIII. század első felében se volt meg, mert a Duna és a *mai* meredek part között ártér volt. Így kellett lennie 1526-ban is, mivel a folyam sodrában ingovány nem keletkezhetik. Hogy Lajos király miért nem menekült az országúton s miért próbált a süppedékes ártéren átvergődni, azt idézett tanulmányomban szintén megmagyaráztam.²⁴

Nagy hitelre talált nálunk az az állítás, hogy Cetriz (Bartos szerint: Certye) Ulrik, a király „gyáva cseh” kamarása, cserbenhagyta urát a veszedelem pillanatában. Le kell tehát szögeznünk, hogy a ma is élő Cetriz von Kynsburg család nem cseh, hanem sziléziai német, Cetriz Ulrik pedig nem volt gyáva. Sehogyse támogatja ezt a reáként csúnya rágalmat

²³ Mohácsi Emlékkönyv: 246—254. l.

²⁴ U. o. 250. l.

az a körülmény, hogy Aczél Istvánnal együtt, az utolsó pillanatig a király mellett maradt, holott a kíséret többi része — csupán a maga bőrével törődve — valóban szétrebbent. Cetriz a *halott* királyon már nem segíthetett, se magával nem hurcolhatta.

Fontos Bartos leírásában az, hogy ő is tud II. Lajos ideiglenes eltemetéséről. Ismeretes ugyanis, hogy a király hulláját nem az ártér iszapjában, hanem a szárazon, rendszeren felhantolt sírban találták meg. A sárból csak fegyverei és lovának hullája kerültek elő. Ez az első temetés azonban nem történhetett mindjárt a csata után, amint azt Bartos szavaiból talán gyanítani lehetne, hanem csak akkor, amikor a Duna árvize már lehúzódtott s az iszapba fulladt emberek és lovak hullái napvilágra kerültek.

De már abban nagyon téved Bartos, amidőn azt állítja: hogy II. Lajos még az összecsapás előtt kerekét oldott volna. Ezzel szemben a valóság az, hogy a király résztvett a második magyar harcrend támadásában s környezete csak akkor ragadta ki a veszedelmes forgatagból, amikor már nagyon is válságosra fordult a helyzet.

Mindent összefoglalva, kétségtelennek kell mondanunk, hogy a csehek sok múlasztás terhelte a király megkésett megsegítése körül, de azt mégse állíthatjuk, hogy *csupán* ők voltak a szerencsétlenség okai. Sőt tudva mindazt, ami Magyarországon a mohácsi vész előtti félévben történt, inkább arra a siralmas eredményre jutunk, hogy az 1526-i háborút elvesztettük, még mielőtt megkezdődött volna. Alkalmasint Báró Burgio Antal pápai követ találta fején a szöveget, amikor azt írta, hogy csak az ellenségtől függ, mennyi marad meg ebből a szerencsétlen országból.²⁵

Gyalóky Jenő.

²⁵ *Theiner: Monumenta Vaticana. II. 787. és k. l.*